

**BOLALAR SEREBRAL FALAJLANISHI VA ULARDA OLIB BORILADIGAN
LOGOPEDIK ISHLARNING O'ZIGA XOSLIGI**

Turg'unova Shirinoy Mirzohid qizi

*Namangan davlat universiteti Pedagogika -psixologiya fakulteti Defektologiya
(Logopediya) yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada bolalar serebral falaji, bu toifadagi bolalar tasavvuri, nutq buzilishining o'ziga tomoni, bolalarning ixtiyoriy faoliyatida tartiblikga erishishdagi qiyinchiliklar, bolalardagi harakat buzilishlari, bolalar serebral falaji kelib chiqish sabablari, ularni oldini olish usullari haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar : *Bolalar serebral falaji, bosh miya, reflekslar, markaziy nerv sistemasi, qo'rquv, tonik reflekslar, fonetik fonematik buzilishlar*

Аннотация: *Это дети в статье детский церебрал паралич, этот тип детское воображение, речь характеристика расстройства сторона усмотрение детей порядок в деятельности трудности в достижении движения у детей расстройства, детские мозговые причины их предотвращения информация предоставляется*

Ключевые слова: *Дети церебральный паралич, головной мозг, рефлексy, центральный нерв система, учеба, сегодня вечером рефлексy, фонетическая фонематика расстройства*

Annotation: *This children in the article cerebral palsy, this type children's discretion order in the activity difficulties in achieving movement in children disorders, children's cerebral causes of paralysis ways to prevent them information is given in*

Key words: *Children cerebral palsy, brain, reflexlak, central nery series, chase, tonight reflexes, phonetic phonemics disorders.*

Respublikamizda jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoyalash, o'qitish va tarbiyalash masalalari davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risidagi " Qonuni (23-modda) va davlat tomonidan 1992 -yilda ratifikatsiya qilingan BMTning "Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi (23-modda)da nogiron bolalarni alohida parvarishlash , ta'limdan foydalanish, munosib turmush kechirish huquqlariga egaligi e'tirof etilgan .Shuningdek, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi"gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim - tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida "ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI

BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISH TIZIMINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH CHORA-TADBIRLARI TO'G'RISIDA"gi qarori qabul qilindi.Inklyuziv

ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuziv tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birgalikda oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi.

Bolalar serebral falaji : bosh miya harakatlantiruvchi zonalari va bosh miyadagi harakatni yo'naltiruvchi yo'llarni zararlanishi bilan kechadigan markaziy nerv sistemasi kasalligi hisoblanadi. Bolalar serebral falaji kelib chiqish sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Masalan: surunkali kasalliklar, homilaning erta yoki kech tug'ilishi, infeksiyon kasalliklar, homiladorlik vaqtida turli xil jarohatlanishlar, ona va homila qonining rezus faktor va guruhi bo'yicha to'g'ri kelmasligi, bundan tashqari genetik faktorlar ham asos bo'la oladi.

Bolalar serebral falajida harakat sohasini buzilishi turli darajada namoyon bo'ladi: harakatning buzilishi shunday og'ir bo'lishi mumkinki, u bolaning erkin harakat qilishidan butunlay mahrum qiladi, muskullarning tonusi deyarli zarar ko'rmagan taqdirda ham bolalar o'ziga o'zi xizmat qilishni qiyinchilik bilan egallaydilar.

Bolalar serebral falaji nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda nafaqat harakat qilishdagi qiyinchiliklar muammo dug'dirmaydi, balki ularda to'g'ri harakat qilishi haqidagi tasavvurlarni yo'qligi ham shakllanmaganligi namoyon bo'ladi. Bolalar serebral falaji nuqsoniga ega bolalarda nutq buzilishi asosiy o'rinni egallaydi. Chunki, nutq buzilishining o'ziga xos tomonlari miyani qay darajada zararlanishiga qarab belgilanadi. Serebral falajlanishga ega bolalarda ba'zi miya sohasidagi zararlanish bilan birga bosh miya po'stloq qismining buzilishlarini ikkilamchi rivojlanmaganligi hamda kech shakllanganligi ham namoyon bo'ladi. Bu miyaning ontogenetik tomondan yosh bo'lgan bo'limlari bo'lib, u insondagi psixik va nutq faoliyatini shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Bolalar serebral falajida nutqning kech rivojlanishiga sabab, ularda amaliy faoliyatni yetarli emasligi, atrof-muhit haqida bilim va tasavvurlarni yetishmasligidir. Bolalar serebral falajida nutq buzilishlari patogenezida harakat patologiyasi muhim o'rin tutadi. Bu holat bolalar bilan logopedik ishni tashkil qilishda nutq va harakat buzilishlarini klinik va patogenetik umumiylikni tushunish ahamiyatli hisoblanadi.

Fonetika - fonematik buzilishlar bolalar serebral falajida dizartriyaning o'ziga xos ekanligi, bu uni nutq muskullariga tonik reflekslar orqali ta'sir etishda namoyon bo'ladi. Bu esa o'tkaziladigan logopedik ishni o'ziga xos ravishda o'tkazishni talab etadi. Bolalar serebral falajining atonik-ataktik shaklida miyachaning va miyaning boshqa tizimlari bilan bo'g'liq bo'lgan joylari, ayniqsa katta yarim sharlarning peshana bo'limlarining jarohatlanishi kuzatiladi. Artikulyatsion motorikaning buzilganligi muskul tonusining sustligi, harakatning aniqligi yo'qolganligi, ritmning buzilganligida namoyon bo'ladi.

Bolalar serebral falajidagi nutq buzilishlari ko'pincha uchrab turadigan dizartriya. Diagnostika va korreksiyalashda qiyinchilik tug'diradigan Alaina hisoblanadi. Chunki, nutqning yo'qligi bolalarda fikr yuritish faoliyatini rivojlanmasligiga olib keladi. Alaliyada bosh miyaning nutq zonalari lokal shikastlanishi spetsifik nevrologik simptomlar bilan birgalikda kuzatiladi. Bu ko'pincha elektroensfalografik tekshiruvlarda tasdiqlanadi.

Spastik diplegiyadagi psevdobulbar dizartriya 80%, gemiparitik shaklida esa, kasallarning uchdan bir qismida (30- 35 %) kuzatiladi.

Bolalar serebral falajida logopedik ishning maqsadi artikulatsion holat va harakat sezgilarini rivojlantirishdan iborat. Artikulatsion harakat sezgilarini yaxshilash uchun olib boriladigan mashqlar oyna yordamida harakatlarni ochiq ko'z bilan kuzatish va harakatlarini yopiq ko'z bilan diqqatli bo'lib, sezish kabi mashqlar bosqichma -bosqich qo'llaniladi. Logopedik ish bolani shunday holatida o'tkaziladiki, tonik reflekslar nutq matorikasiga deyarli ta'sir o'tkazmasligi talab etiladi. Bu holat logoped va nevroptolog hamkorligida amalga oshiriladi. Agarda bola logopedik mashg'ulot o'tilayotganda o'tirgan holatda bo'lsa diqqatni uni boshini harakatiga qaratish zarur. Ba'zi holatlarda bosh maxsus apparat yordamida ushlab turiladi. Mashg'ulot o'tkazilayotganda oyna va logopedning yuzi bola ko'zi chizig'ida joylashtiriladi. Bola uchun zarur holat tanlangandan so'ng massajga hamda artikulatsion muskulatura gimnastikasiga o'tiladi. Bolalar serebral falajidagi dizartriyaning o'ziga xos tomonlari bu umumiy va nutqiy matorikaning buzilishi, dizartriya turli shakllari bolalar serebral falajini ma'lum bir shakllari bilan bog'liqligidir. Ishni tayyorlov davrida umumiy muskullarni bo'shashtirish va nutq muskulaturasidagi tonusni kamaytirish muhim vazifa hisoblanadi.

Bolalar serebral falajida artikulatsion matorikaning buzilishini o'ziga xos tomonlaridan biri og'iz avtomatizmi bilan bog'liq tug'ma reflekslarni qayta rivojlanishidagi to'xtab qolishdir. Bular: so'rish, yutish reflekslari, tishlash va boshqalardir. Bu reflekslar namoyon bo'lishi ixtiyoriy artikulatsion harakatlarni rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Bolalar serebral falajida dizartriya bolalar turli harakatlarni bajarganlarida umumiy va nutq muskulaturasida muskul tonusining oshganligi ularning asosiy belgilaridan biri hisoblanadi. Mashg'ulotlar vaqtida bunday bolardan haddan tashqari kuch talab etilmaydi. Chunki, bu narsa muskul tonusining ortishiga va tovush talaffuzining buzilishining kuchayishiga olib kelishi mumkin. Nutqiy nafasni rivojlantirish uchun puflashga oid turli mashqlar tavsiya etiladi. Lekin, kichik yoshdagi serebral falajli bolalar uchun bu mashqlar har doim ham foydali bo'lavermaydi. Chunki, ular bu mashqni bajarishda haddan tashqari kuch ishlatishlari mumkin. Bu esa umumiy muskul tonusining ortishini kuchaytirishi mumkin. Bola lug'atini rivojlantirish uchun bolaning amaliy va hissiy tajribasini kengaytirishga qaratilgan dastlabki korreksion tadbirlar katta ahamiyat kasb etadi. Bola hayotining dastlabki davrlaridanoq faol ravishdagi predmet amaliyot harakatlarini shakllantirishga intilishi zarur. Logoped bolaning onasini bola bilan birgalikda bo'ladigan o'yinlarga jalb qilishi lozim. Bu jarayonda esa uning nutqi birmuncha rivojlanib boradi.

Xulosa qilib aytganda "Serebral falajlanish nuqsoniga ega bolalar" bilan lug'atni shakllantirish bo'yicha ishlar bosqichma - bosqich amalga oshirib boriladi. Birinchi bosqichda bolalar predmetlar bilan ularning tasviri va ular bilan bajariladigan ishlar bilan birlamchi tanishtiriladi. Bu o'rinda bolaning e'tiborini jalb qilishga va uning javob reaksiyasini qo'zg'atishga yordam beradigan bir qator usullar qo'llaniladi: ya'ni predmetni kutilmaganda, to'satdan paydo bo'lib qolishi, yo'qolishi, uning harakati. Shunday qilib

serebral falajli bolalar leksikasini takomillashtirish va boyitish predmet - amaliy va o'yin faoliyati bilan uzviy bog'liq holda olib borish, shuningdek, sensor funksiyalarini rivojlantirish va ularning korreksiyasini ongli faoliyati bilan chambarchas bog'liq holda tashkil qilishni ko'rsatish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. D.R.Madazizova " Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarning klinik asoslari "T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati "nashriyoti 2018.
2. P.M.Po'latova ,L.N.Nurmuxammedova, D.B.Yakunjonova "Maxsus pedagogika" T.:"Fan va texnologiya" nashriyoti 2014.
- 3.M.Y.Ayupova "Logopediya " T.:O'zbekiston faylasuflari million jamiyati " nashriyoti 2007.
- 4.V.S.Raxmanova "Defektologiya asoslari " T.: "Niso Poligraf "nashriyoti 2014.
5. w.w.w.<https://lex.uz>.